

JOENSUUN
KUKKOSENSAAREN (KUHASALON)
ARKEOLOGINEN
INVENTOINTI 2001

Pohjois-Karjalan museo
Eeva-Riitta Majoinen
tutkija

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto _____	1
2. Historialliset lähteet _____	1
2.1. Kuhasalon luostarin synty ja tuho _____	1
2.2. Luostarin kalmisto _____	3
2.3. Luostarin ja kalmiston sijainti _____	4
2.4. Kukkosensaaren myöhäisemmistä vaiheista _____	4
3. Kohteen sijainti ja maaston kuvaus _____	5
4. Tutkimustapa ja -havainnot _____	5
5. Muita Kukkosensaareen liittyviä tietoja _____	6
6. Loppupäätelmä _____	7

Liitteet

Liite 1

-Yhteenveto inventoinnista ja kohteen perustiedot

Liite 2

-ote Joensuun kaupungin kartta-aineistosta 1:7000

Liite 3

-kopio Jag. Gabr. Houbegin laatimasta kartasta vuodelta 1792

1. Johdanto

Kukkosensaari (entinen Kuhasalo) sijaitsee Joensuussa Penttilän kaupunginosassa, n. 1,5 kilometriä lounaaseen Joensuun evankelis-luterilaisesta kirkosta. Kukkosensaari on pääosin Stora Enson omistuksessa oleva, kaupunkilaisten yhteiseen virkistyskäyttöön varattu maa-alue. Kohteessa on Enson rakentama ja ylläpitämä luontopolku opastauluineen sekä Joensuun ortodoksisen seurakunnan pystyttämä ja ylläpitämä Kuhasalon luostarin muistomerkki (tila rek. n:o 878:29). Myös muistomerkin yhteydessä on opastaulu.

Kukkosensaari on merkittävä osa Joensuun varhaishistoriaa; se edustaa Joensuun seudun varhaista - karjalaista - asutusvaihetta. Kohteessa sijaitsi 1500-luvulla puinen ortodoksiluostari. Alueen nimi oli tuolloin Kuhasalo. Luostari autioitui sotien melskeessä ja vuoden 1618 maakirjan jälkeen luostaria ei enää asiakirjoissa mainita. 1600-luvun lopulla saareen muutti luterilainen Kukkosten suku. Jo 1700-luvun alkupuolelta saarta kutsuttiin Kukkosensaareksi. Vielä 1900-luvun alussa Kukkosensaari oli todella saari, nykyisin sinne pääsee maitse kannasta pitkin.

2. Historialliset lähteet

2.1. Kuhasalon luostarin synty ja tuho

Kukkosensaaren Kuhasalo - vaiheen asiakirjamaininnat ovat hyvin vähäiset. Kohde mainitaan vain 1589-1593 autiutilaluettelossa sekä vuoden 1618 maakirjassa. Kummankin lähteen mukaan Kuhasalon luostari oli puinen ja autio. Kuhasalon luostariin liittyy kuitenkin perimätietoa, minkä perusteella voidaan tehdä luostariin liittyviä päätelmiä¹

1500-luvun yleinen renessanssin ja uskonpuhdistuksen vaikutus oli havaittavissa myös Venäjän kirkon piirissä. Pyrkimyksenä oli kirkkokurin parantaminen sekä kristinuskon syvempi juurruttaminen kansaan. Tähän liittyi Novgorodin hiippakunnan arkkipiispan Makarin päätös lähettää pappismunkki Ilja lähetysmatkalle Karjalaan. Ilja teki kaksi retkeä Inkeriin ja Karjalaan, vuosina 1534 ja 1535. Toisella matkallaan hän on mahdollisesti kulkenut Oriveden, Pyhäselän ja Pielisjoen kautta Viaan. Näihin lähetysretkiin yhdistetään Kuhasalon luostarin perustaminen.² Iljan retkiin on liitetty seuraava kansanruno:³

¹ Hämynen, Tapio: Historiaa, kansanperinnettä ja fiktiota - Kuhasalon luostarin hämärän peittoon jäävä menneisyys. Teoksessa Taipaleen ortodoksinen seurakunta 400 vuotta. Jyväskylä 1991. s.87.

² Kirkinen, Heikki: Karjala idän ja lännen välissä I. Venäjän Karjala renessanssiajalla (1478-1617). Helsinki 1970.s.160-161.

³ Könönen, T.: Joensuun kaupunki vuosina 1848-1898. Joensuu 1904. s.20.

”Vieras tuli Viron takoa,
 Pyhä Ilja Inkeristä,
 Alkoi kirkkoa kohota,
 Säässynätä saaren päähän;
 Risti miehet mielihyvin,
 Vaimot vastenmielisetkin.
 Ilja, pyhän miehen poika,
 Veessä katoi karjalaiset,
 Silmät risti riitamiesten,
 Sovitti sotaisan kansan,
 Iljalle ilon saattoi,
 Sulosanat Sotkumalle,
 Liperille liian hyvät.”

Iljan retkistä Pohjois-Karjalassa on perimätiedossa säilynyt muitakin paikallistarinoita sekä paikannimitietoja. Yhtenä esimerkkinä voisi mainita Polvijärven Sotkuman Iljan kivet, joiden päällä perimätiedon mukaan mukaan pappismunkki Ilja on saarnannut kyläläisille.⁴

Iljan reitti Pohjois-Karjalan alueella myötäilee Nousia Venäläisen vuonna 1556 kuvailemaa karjalaisten matkareittiä Käkisalimesta Viaan ja Ouluun. Nousian reitti eteläisiltä osiltaan saattoi kulkea eri reittejä, mutta valtaväylä vei Pyhäjärveä pitkin Puhokseen, sieltä Oriveden ja Pyhäselän kautta Pielisjokeen ja edelleen Pielisjärvelle.⁵ Vaikka tieto on säilynyt vasta 1500-luvun puolivälistä, on itse reitti ollut huomattavasti vanhempi, mahdollisesti jopa esihistorialliselta ajalta periytyvä. Esimerkiksi valtaosa Pohjois-Karjalan alueelta löydetyistä rautakautisista löydöistä keskittyy tämän reitin varteen.⁶ Hyvät kulkuyhteydet voivat olla syy Kuhasalon luostarin perustamispaikan valinnalle, mutta niistä voi löytyä myös selitys luostarin tuhoutumiselle.

Vuonna 1570 alkoi ns. Pohjoismaiden 25-vuotinen sota. Aluksi taisteluja käytiin muualla kuin Pohjois-Karjalassa, mutta tilanne muuttui ruotsalaisten valloitettua Käkisalmen linnan vuonna 1580. Ruotsalaiset yrittivät saada koko Pohjois-Karjalan aluetta valtaansa, mutta onnistuivat siinä vain osittain; Pohjois-Karjalan pohjoisosia ruotsalaiset eivät tämän sodan aikana hallinneet. Ajanjakso oli hyvin levoton; karjalaiset sissit hävittivät ruotsalaisten miehittäjien mukana seurannutta savolaisasutusta. Tilanne laukesi Täyssinän rauhan solmimiseen vuonna 1595.⁷

⁴ Lisää Iljaan liittyvästä perimätiedosta ja legendaperinteestä mm. Hämynen 1991, Legendat. Kansankertomuksia Suomesta ja Karjalasta. Toim. Irma-Riitta Järvinen. Jyväskylä 1981.

⁵ Kirkinen 1970. s. 104-106. Jaakko Teitin valitusluettelo Suomen aatelista vastaan 1555-1556. Todistuskappaleita Suomen historiaan. Suomen historiallisen Seuran julkaisuja V. Helsinki 1894. s. 154-155.

⁶ Sarvas, Pekka: Esihistoriallinen kehitys. Teoksessa Pohjois-Karjalan historia I. s.36-40.

⁷ Hämynen 1991. s.96-97. Pirinen, K: Taistelut Savon ja Pohjois-Karjalan välisellä rajalla ennen Stolbovan rauhaa. Teoksessa Karjala IV. Toimittanut Heikki Koukkunen. Joensuu 1965.

Tässä vaiheessa Kuhasalon luostari oli kuitenkin jo tuhattu. Munkit olivat joko tapettu tai mahdollisesti päässeet pakoon Venäjän puolelle. Kuhasalon luostarin näistä vaiheista kertoo vain merkintä ruotsalaisten autiotilaluettelossa v. 1589-1593: ”Kuhasalons luostarin omistukset Pielisjoensuussa autioina”.⁸

Täyssinän rauhan solmimisen jälkeen alkoi Käkisalmen läänin voimakas jälleenrakennus. Venäjän hallitus tuki alueella sekä hallinnollisen että kirkollisen puolen uudistushankkeita.⁹ Kuhasalonkin luostarin toiminta on ilmeisesti virinnyt uudelleen. Vuoden 1618 maakirjan perusteella sen tulkitaan hankkineen lisää tiluksia Pielisjoen varrelta ja perustaneen Utrankoskeen lohivadot. Tämä jälleenrakennusvaihe ei kuitenkaan kestänyt pitkään, sillä vuoden 1618 maakirjassa luostarin ja siihen liittyneiden tiluksien ja kalapatojen todettiin olleen autioina.¹⁰

2.2. Luostarin kalmisto

Kuhasalon luostarin kalmistosta on olemassa muutamia kirjallisia lähteitä. Perimätiedon mukaan luostarin hautausmaana oli toiminut Kalmanniemi, mihin viittaa paikannimikin.¹¹ Viipurin piispa Pietari Brommius kertoo Kuhasalon kalmistosta kiertokirjeessään vuonna 1669 seuraavasti: ”Herra veli Possenius tahtoi kiivastella varsinkin Kuhasalon ja Komperon hautausmaita vastaan, jotka eivät ole kaukana kirkosta ja joista ei voida tietää, onko sellaisiin paikkoihin haudattu itsemurhaajia vai muiden surmaamia, niinkuin sikoja ja koiranpenikoita ilman kristillisiä menoja”.¹²

Toinen kirjallinen tieto löytyy vuoden 1940 sanomalehti Karjalaisesta: ”Kuhasalons luostarin hautausmaan paikka saatu selville. Työnjohtaja Onni Vänttisen pellostä kynnön yhteydessä löytyi kaksi pääkalloa, kylkiluita ja nikamia 30 cm:n syvyydestä. Löytöpaikka oli 15 metrin päässä Enso Gutzeitin omistamasta 20 vuotta sitten rakentamasta talosta, jossa Vänttinen asuu... On ilmeistä, että ko. pääkallo on Kuhasalon luostarin hautausmaahan haudattujen ja siunattujen vainajain joko munkkien tai muiden pakolaisten... Kuhasalon hautausmaahan haudattiin ortodokseja vielä 1700-luvulla, sillä se oli tämän seurakunnan (150 asukasta) hautausmaana.”¹³

On mahdollista, kuten lehtiartikkelissa väitetään, että Kuhasalon kalmisto olisi ollut käytössä 1700-luvulle saakka. Kyläkalmistoihin hautaaminen oli tuolloin yleinen ilmiö Pohjois-Karjalassa. Tämä varsinkin ortodoksisuuteen liittyvä traditio lakkasi monin paikoin viranomaisten painostuksesta 1700-luvun puoliväliin tultaessa.¹⁴

⁸ Hämynen 1991. s.96-97. Könönen 1904. s.19.

⁹ Kirkinen, Heikki: Karjala taistelukenttänä. Karjala idän ja lännen välissä II. Helsinki 1976. s.214-217.

¹⁰ Kirkinen 1970. s. 232. Hämynen 1991. s.97.

¹¹ Könönen 1904. s.20.

¹² Hämynen 1991. s. 99. Akiander, M.: Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift II. Helsingfors 1869. s.11.

¹³ Hämynen 1991. s.99. Karjalainen 5.10.1940 n:o 116.

¹⁴ Björn, Ismo: Suur-Ilomantsin historia. Pieksämäki 1991. s. 381-387.

2.3. Luostarin ja kalmiston sijainti

Kuhasalon luostarin tarkasta paikasta ei ole varmuutta. Joitakin johtolankoja toki on. Perimätiedon perusteella Kuhasalon luostari sijaitsi Kukkosensaaren joenpuoleiselle rannalle, jossa sen paikka oli vielä havaittavissa 1800-luvulla.¹⁵ Perimätieto kertoo myös, että luostari olisi sijainnut Kukkosensaarella vielä tänäkin päivänä sijaitsevan lehmuksen lähistöllä. Kuhasalon luostarin ja kalmiston paikat on merkitty Jag. Gabr. Hobergin laatimaan karttaan vuodelta 1792 (ks. liite 3). Alkuperäistä karttaa säilytetään Valtionarkistossa Cygnaeuksen kokoelmissa.¹⁶

Kalmiston sijainti voidaan siis karkeasti päätellä sanomalehti Karjalaisen vuoden 1940 lehtiartikkelin perusteella. Luostarin voidaan olettaa sijainneen hautausmaan välittömässä läheisyydessä, entisen Väsentien talon pihapiirissä, mitä tukee myös perimätieto. Toisaalta voidaan olettaa, että Kukkosten uudisraivaajasuku tuskin on valinnut asuinsijakseen raivaamatonta korpea, jos vaihtoehtona on ollut myös vanhan luostarin pihapiiri. Tätä varhaisempaa tuhoutumisteoriaa tukee Hobergin laatima kartta, jossa luostarin paikka on merkitty sisemmälle saareen, Saarelan tilan tienoille (ks. liite 2 ja 3). Tämä vaihtoehto tukisi myös hautausmaan mahdollista käyttöä aina 1700-luvulle saakka.

2.4. Kukkosensaaren myöhäisemmistä vaiheista

Kuhasalon nimi vakiintui 1700-luvun alussa Kukkosensaareksi saarelle aiemmin muuttaneen Kukkoson suvun mukaan. Uuden nimen nopeaa omaksumista on arvatenkin nopeuttanut Kukkosten vauraus. 1600-luvun lopulla Pohjois-Karjalan vahvin karjapitäjä oli Liperi ja sen suurin karjatalo oli Matti Kukkoson isännöimä Pielisensuon Kuhasalo. Liperissä oli vähiten karjattomia taloja Pohjois-Karjalan alueella ja karjan keskikoko oli suurin. Matti Kukkosella oli tuolloin kuusi lehmää.¹⁷

Kukkoson suku vaikutti saarella, kunnes Enso Gutzeit osti saaren 1900-luvun alkupuolella. Saaren pohjoispäässä eli vanhan kalmiston paikalla sijaitsi Enson työnjohtajien talo, keskemällä saarta, Saarelan tilalla, oli Enson tilanhoitajan talo. Enson toimesta siis jatkettiin myös saaren viljelyskäyttöä. Edellä mainitut rakennukset ovat vielä pystyssä. Näiden lisäksi Saarelan tilalta suoraan länteen sijaitsi työnjohtajille varattu huvila ja sauna.

¹⁵ Könönen 1904. s. 20.

¹⁶ Hämynen 1991. s.99.

¹⁷ Saloheimo, Veijo: Pohjois-Karjalan historia II. 1617- 1721. Joensuu 1976.s. 205.

3. Kohteen sijainti ja maaston kuvaus

Kukkosensaari sijaitsee Pyhäselän pohjoisosassa, nykyisen Joensuun kaupungin kupeessa, Penttilän kaupunginosassa. Kaupungin keskustasta (tori) on matkaa Kukkosensaareen linnuntietä n. 2,5 km, suunta lounaaseen. Varhaisimman kiinteän asutuksen aikaan Kukkosensaari on sijainnut aivan Pielisensuun kylän yhteydessä.

Kukkosensaaren alue kuuluu Pyhäselän kautta Saimaan vesistöön ja se sijaitsee loistavien vesikulkuyhteyksien varrella. Itse saari on kovin kivikkoinen. Saaren luoteisosa, Kalmanniemi, on pelkkää kalliota. Ainoa peltoviljelykseen soveltuva paikka on saaren keskellä sijaitsevan Saarelan tilan ja saaren pohjoisosassa sijaitsevan kahden talon välinen alue. Muu alue on hyvin kivikkoista. Saaren eteläosat ovat toki soveltuneet kaskiviljelyyn.

4. Tutkimustapa ja -havainnot

Kukkosensaaren inventointi suoritettiin Pohjois-Karjalan museon toimesta liittyen Penttilän osayleiskaavan laadintaan. Varsinaisen kenttätyön suoritti allekirjoittanut Eeva-Riitta Majoinen. Koekuoppien teossa avustivat FM Teija Petterberg-Möntti sekä konservaattori Sari Pouta. Inventointityön lisäksi tutkimuksen yhtenä tarkoituksena oli kerätä kohteeseen liittyvää perimätietoa. Niinpä Joensuun alueen paikallislehdissä julkaistiin pyyntö kaupunkilaisten muistitiedon keräämiseksi. Pyyntöihin tuli useita vastauksia. Tietoja saatiin sekä paikannimistöä että Kukkosensaaresta löytyneistä luu- ja esinelöydöistä. Valitettavasti mitään näistä esinelöydöistä ei voida liittää Kuhasalon luostarin vaiheisiin, vaan vanhimmat niistä olivat ilmeisesti satakunta vuotta vanhoja. Luulöytöjä koskien tärkein informantti oli Pentti Lavikainen (s. 1945), jonka isä toimi tilanhoitajana Kukkosensaarella 1940-luvulta 1960-luvun alkupuolelle.

Kenttätyön päämääränä oli selvittää Kukkosensaaren varhaisimpaan asutusvaiheeseen liittyvän Kuhasalon luostarin ja sen hautausmaan paikantaminen. Varsinainen kenttätyö suoritettiin pintahavainnoinnin sekä maakairauksin, apuna käytettiin myös miinahravaa. Tämän lisäksi kalmiston arvioitun paikan tuntumassa tehtiin kahdeksan koekuoppaa.

Koekuopat tehtiin sekä edellämaitun sanomalehti Karjalaisen vuoden 1940 artikkelin perusteella sekä Pentti Lavikaisen tietojen perusteella. Lehtiartikkelin Osmo Vanttisen talolla tarkoitetaan Kukkosensaaren Kalmoniemen itäosassa sijaitsevaa taloa, jonka nykyisin omistaa työnjohtaja Tarmo Kettunen (tila rek n:o 9:51). Lavikaiselta saatiin tietoja luulöydöistä talon vanhan kaivon sekä perunakuopan yhteydestä. Nämä kohteet sijaitsevat talosta länsiluoteeseen noin 30m (katso liite 2). Viitteitä saatiin myös siitä, että taloa rakennettaessa, sen perustuksia kaivettaessa, olisi myös löytynyt luita. Kenttätöiden koekuopitus keskitettiin nimenomaan kaivon ja perunakuopan läheisyyteen, koska Kettusen kertoman mukaan tilan rek. n:o 9:51 pihapiirissä viime vuosina tapahtuneiden viemäröinnin ja vesijohtojen uusimisen yhteydessä minkäänlaisia luulöytöjä ei ole esiintynyt. Koekuoppia ei tehty talon eteläpuoliselle alueelle, koska oletuksena oli, että pitkään jatkunut peltomuokkaus on kalmistoalueen jo tuhonnut.

Luulöytöihin ei saatu näiden koekuoppien perusteella vahvistusta. Tutkimusta häiritsi maaston kivikkoisuus ja varsinkin maassa olevan maatumattoman jätteen runsaus. Aluetta on ilmeisesti käytetty vuosikymmenien ajan viereisen talon yksityisenä kaatopaikkana. Roskakerros oli paikoin yli 30 cm vahva. Löydöissä runsaimpana esiintyivät lasipullot, astioiden palat, rautaromu sekä eläinten luut.

Kahdeksan koekuopan lisäksi koepistoja tehtiin Lavikaisen osoittamaan paikkaan, noin 200 metriä Kettusen talosta suoraan länteen. Lavikainen kertoi löytäneensä poikana paikalta ihmisen pääkallon. Koepistoissa ei löytynyt mitään, mikä tukisi kalmistoalueen ulottuvan näin kauas Kettusen talolta. Todennäköistä on, että Lavikaisen löytämä kallo on ollut peltotöissä esiintunut kallo, joka on siirretty pois varsinaiselta löytöpaikaltaan.

Edellä mainittujen luuhavaintojen ja kenttätöiden yhteydessä suoritettuna kairauksen, jota häiritsi maaston voimakas kivikkoisuus, perusteella kalmistoalueen voidaan osoittaa sijaitsevan tilan rek. n:o 9:51 päärakennuksen välittömässä läheisyydessä. Kalmistoalue ei todennäköisesti ulotu talolta kauas länteen Kalmanniemeen. Tätä tukee maaston kivikkoisuuden lisäksi se seikka, että Kalmanniemen keskiosassa sijaitsevien sota-aikaisten sirpalesuojien kaivamisen yhteydessä ei tiettävästi ole tullut esiin luita. Puolestaan kalmistoalueen ulottumista talon eteläpuolisella alueella on vaikea arvioida. Tämä eteläpuolinen alue on sanomalehti Karjalaisen vuoden 1940 artikkelin tarkoittama paikka. Koska tämä peltoalue on ollut viljelyksessä kymmeniä vuosia, on kohde jo varmasti tuhoutunut. Kohteen alkuperäistä laajuutta voi vain arvioida mahdollisen populaation koon perusteella. Suurin osa Karjalan tuon aikaisista luostareista oli pieniä erämaalustareita. Niiden koko vaihteli viidestä hengestä kahteenkymmeneenviiteen.¹⁸ Edellä mainittujen tietojen perusteella Kuhasalon luostarin kukoistusaika oli vain noin 75 vuotta ja siitäkin osan ajasta munkit olivat pakoretkillä. Luostarin väestöpohja ei siis ollut kovin vahva. Kukkosensaaren luostarin hautausmaa on kuitenkin voinut olla Pielisensuun ortodoksien käytössä vielä luostarin tuhoutumisen jälkeen. Nousia Venäläisen ilmoituksen mukaan 1500-luvun puolivälissä koko Pielisjoen varrella asui noin 150 karjalaista.

Kenttätöiden yhteydessä ei tullut esiin mitään varsinaiseen luostariin viittaavaa. Näin ollen voidaan ajatella, että luostari on sijainnut kalmiston yhteydessä ja se on tuhoutunut vuosisatoja kestäneen maankäytön seurauksena. Inventoinnin perusteella ei kuitenkaan voida täysin pois sulkea mahdollisia luostariin liittyvien jäänteiden esiin tulemistä tulevien maanmuokkausten yhteydessä.

5. Muita Kukkosensaareen liittyviä tietoja:

Seuraavat tiedot on kerätty perimätietona kenttätöiden yhteydessä. Kohteet on merkitty karttaa, liitteeseen n:o2.

¹⁸ Kirkinen 1970. s. 224.

Hiekkalahti

- Kalmoniemen eteläpuolella sijaitseva Hiekkalahti on tällä hetkellä pahasti rehevöitynyt lahti. Vielä 1960-luvun alussa lahti oli kaunis hiekkapohjainen, ihanteellinen uimaranta. Useat informantit vertasivat sitä Yyteriin.

Vahtikallio

- Kukkosensaaren keskiosassa, länsilaidalla, sijaitsee saaren korkein kohta. Paikka on nimeltään Vahtikallio. Perimätiedon mukaan sieltä olisi näytetty merkkitulua Pyhäselälle.

Louhos

- Kukkosensaaren lounaisosassa sijaitsee kallio, jota on louhittu 1960-luvulla. Louhokselta saadut kivet kuljetettiin jäätietä pitkin Kukkosensaaren pohjoisosaan, jossa niistä tehtiin aallonmurtaja.

Hakattu kuva kalliossa

-Kalmanniemen lounaisosassa on kallion hakattu kuva. Hakkauksessa on risti, jonka alaosa on suora ja muut sakarat päättyvät ympyrään. Tämän ristikuvion vuoksi monet informantit ovat halunneet yhdistää hakkauksen Kuhasalon luostariin. Ylimmän sakaran ympyrään on hakattu myös ylimääräinen lenkki. Hakkauksen vieressä on nimikirjaimet S.K.

Vaikuttaa siltä, että kuva ja nimikirjaimet olisi tehty samanlaisella välineellä, joten ne voivat olla samanaikaisia. Hakkauksen ikää ja tarkoitusta on vaikea arvioida. Eräs mahdollinen selitys hakkaukselle voisi olla jonkinlainen suunnannäyttävä. Hakkauksen iän yhdistäminen Kuhasalon luostarivaiheeseen on erittäin kyseenalaista; hakkaus on todennäköisesti huomattavasti myöhäisempi.

Tikanniemen kivi

- Kukkosensaaren kaakkoiskulmassa sijaitsevassa Tikansaarella kerrotaan olevan kiven, jossa on hakkaus. Valitettavasti tämän kesän kenttätöissä sitä ei voitu todeta.

6. Loppupäätelmä

Kenttätöiden tarkoituksena oli selvittää Kukkosensaaren varhaisimpaan asutusvaiheeseen liittyvän Kuhasalon luostarin ja sen hautausmaan paikantaminen. Varsinaisten kenttätöiden sekä perimätiedon ja esinelöytöjen keruun yhteydessä ei tullut esiin mitään luostariin liittyvää. Luultavaa siis on, että luostarin paikka on tuhoutunut käyttöaikansa jälkeisessä maankäytössä. Inventoinnin perusteella ei kuitenkaan voida täysin poissulkea mahdollisuutta, että tulevaisuudessa maanmuokkauksissa paljastuisi luostariin liittyviä jäänteitä.

Kukkosensaarella sijainneen kalmiston paikka on sen sijaan paremmin tiedossa. Se sijaitsee aivan tilan rek n:o 9:51 päärakennuksen yhteydessä. Kalmisto rajoittuu karkeasti rakennuksen länsipuolella sijaitsevaan vanhan kaivon ja perunakuopan tienoille. Kalmiston länsiosa on toiminut pitkään läheisen talon yksityisenä kaatopaikkana ja sen nykyinen kunto on huono. Rakennuksen eteläpuolisen kalmistoalueen laajuutta on vaikea hahmottaa johtuen vuosikymmeniä kestäneestä peltoviljelyksestä. Tältä osin kalmisto on siis tuhoutunut.

Huolimatta historiallisten kohteiden osittaisesta tuhoutumisesta Kukkosensaari on hyvin merkittävä alue sekä kulttuurihistoriallisesti että virkistysalueena. Kaupunkilaisten etujen mukaista olisi yhdistää nämä tekijät ja kehittää niitä eteenpäin. Tällaisen metsäkohteen sijaitseminen lähellä kaupungin keskustaa on käsitettävä rikkautena. Kohteen virkistysarvoa tulisikin kehittää esimerkiksi lisäämällä alueen opastusta, kuitenkin siten, että se ei aiheuta häiriötä tilan rek. n:o 9:51 asukkailla. Kukkosensaaren paikallishistoriallista arvoa lisää myös paikalla kasvavan vanhan lehmuksen suojeleminen, onhan se tällä hetkellä ainoa Kuhasalon historiaan suoraan viittaava elementti.

Opastuksen vähäisyys ja roskaisuus on alueen kulttuurihistoriallisesti arvokkaan luostari/kalmistokohteen ongelma. Varsinkin kalmistokohteella maaston perusteellinen siivoaminen olisi tarpeen. Perusteellisella siivouksella en tarkoita tässä maan sisään kajoavaa toimintaa; maan päälläkin on aivan riittävästi puhdistettavaa. Tämänkin siivoustalkoon organisoiminen on varmasti hankalaa, mutta sitä voitaisiin pohtia yhdessä Joensuun kaupungin, Joensuun ortodoksisen seurakunnan sekä Stora Enson toimesta. Huomioitavaa on, että tämän tyyppisessä puhdistustyössä on oltava asiantuntija, esimerkiksi Pohjois-Karjalan museon edustaja, paikalla.

Kukkosensaaren kalmiston osittainen ja luostarin mahdollinen tuhoutuminen kertovat yhdessä alueen roskaamisen kanssa kulttuurihistoriallisesti merkittävien kohteiden arvostuksen puutteesta. Pohjois-Karjalasta inventoiduista noin kuudestakymmenestä kyläkalmistosta yli puolet ovat tuhoutuneet; monesti kohteet on tietoisesti tuhottu. Valtaosa näistä kalmistoista liittyy Pohjois-Karjalan karjalaisasutuksen vaiheisiin. Osasy syy kohteiden tuhoutumiseen piilee väestöpohjan vaihtumisessa eli luterilaistumisessa 1600-luvulla. Perinteen katkeaminen johtaa välinpitämättömyyteen. Asiaan on pikaisesti kiinnitettävä huomiota. Mielestäni ainoa lääke tällaiseen arvottamiseen ja arvostuksen puutteeseen on tiedottamisen lisääminen ja kulttuuriperinnön tietoinen ja sitkeä vaaliminen.

Joensuussa, 13.9.2001

Eeva-Riitta Majoinen

LIITE 1

Yhteenveto ja perustiedot kohteesta

Joensuu, Kukkosensaari, Kalmanniemi

PK 4223 09 JOENSUU

Tilat:

- rek. n:o 9:51, omistaja Tarmo Kettunen, Kukkosensaari, Joensuu
- rek n:o 9:52, omistaja Stora Enso

Kohteen arvioidut keskikoordinaatit: x=6942 24 ,y=4486 30, z=80

Historiallisen ajan kohteen inventoiminen. (Kuhasalon luostari ja kalmisto, 1500-luku)
Pohjois-Karjalan museo
Eeva-Riitta Majoinen, tutkija

Joensuun Kukkosensaarta (entiseltä nimeltään Kuhasalo) tutkittiin inventoimalla yhteensä puolentoista kuukauden ajan tarkoituksena selvittää mahdollinen luostarin sekä siihen liittyneen kalmiston paikka. Kalmiston paikkaa selvitettiin kairaamalla sekä koekuopituksen avulla.

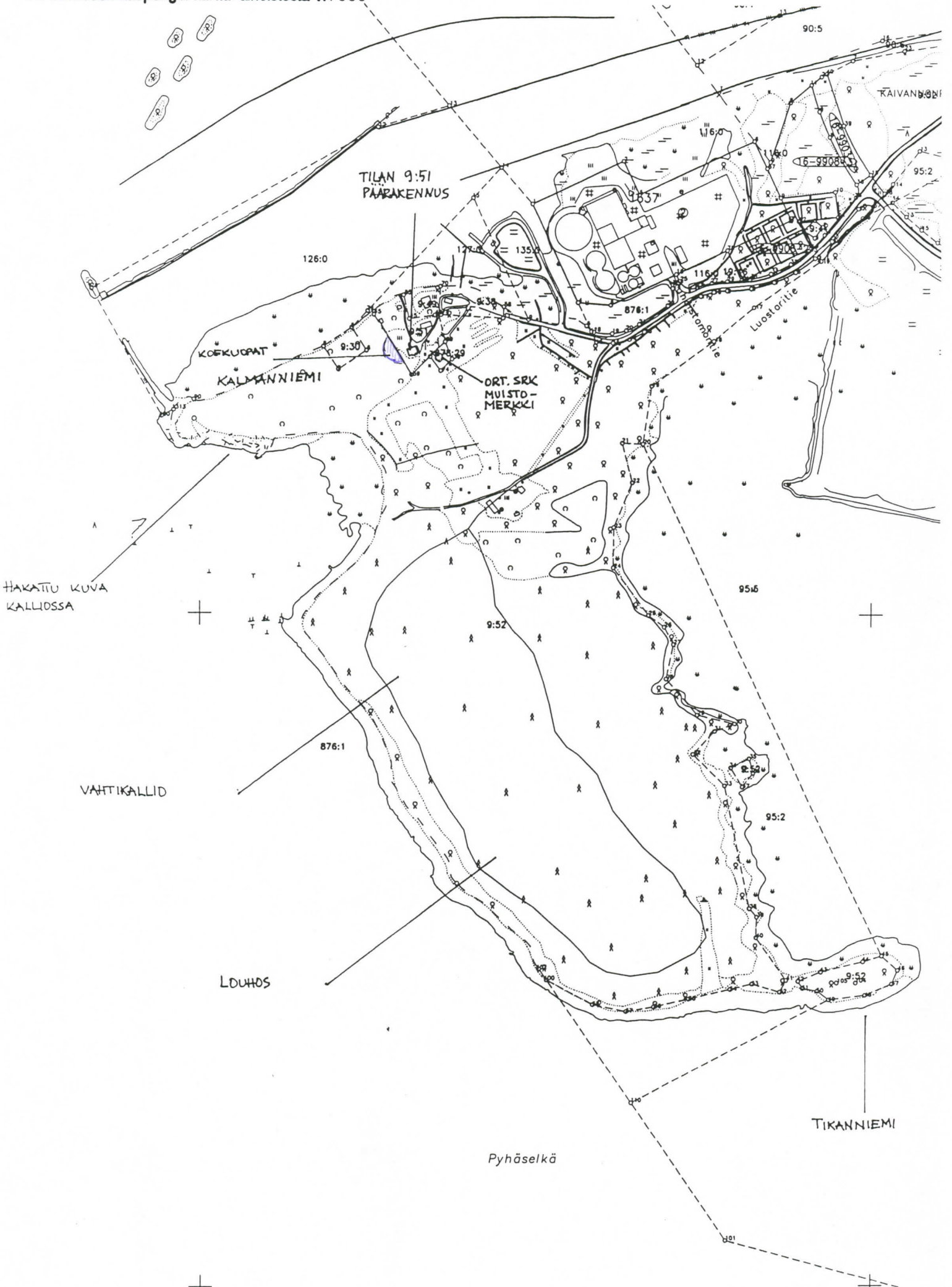
Koekuoppia tehtiin yhteensä kahdeksan, Kalmanniemen itäosassa sijaitsevan tila rek. n:o 9:51 päärakennuksen läheisyydessä. Koepistoja tehtiin myös talosta 200 metriä suoraan länteen. Koekuopista ei löytynyt mitään kalmistoon viittaavaa. Kirjallisten lähteiden, haastatteluiden ja muiden kenttätöissä tehtyjen havaintojen pohjalta on saatu kuitenkin tarpeeksi näyttöä, että kalmisto sijoittuu edellä mainitun talon läheisyyteen, rajoittuen tähän.

Kenttätöitä häiritsi maaston kivikkoisuus sekä paksut jätekerrokset. Kalmiston läntistä osaa on käytetty ilmeisesti vuosikymmeniä läheisen talon yksityisenä kaatopaikkana. Kalmiston eteläinen osa puolestaan sijaitsee vanhan pellon alueella. Vuosikymmeniä kestänyt peltoviljely on ilmeisesti tuhonnut kalmiston eteläpuolisen osan täysin. Kalmiston kunto on siis hyvin huono.

Luostari on todennäköisesti sijainnut ja tuhoutunut hautausmaan yhteydessä. Siihen liittyvää löytömaterialiaa eikä löytömaterialiin liittyvää perimätietoa löytynyt kenttätöiden yhteydessä. Inventoinnin perusteella ei kuitenkaan voida poissulkea mahdollisuutta, että tulevissa maanmuokkauksissa ei ilmaantuisi Kuhasalon luostariin liittyviä jäänteitä.

LIITE 2

Ote Joensuun kaupungin kartta-aineistosta 1:7000

Kuhasalon luostarin paikka

Oletettu Kuhasalon luostarin paikka on merkitty Jag. Gabr Hobergin laatimaan karttaan vuodelta 1792 mustalla neliöllä. Valkoinen neliö merkitsee kalmiston paikkaa. Alkuperäistä karttaa säilytetään Valtionarkistossa Cygnaeksen kokoelmassa. Tähän kartta on kopioitu Tamio Hämysen artikkelista Historiaa, kansanperinnettä ja Fiktiota – Kuhasalon luostarin hämärän peittoon jäävä menneisyys. Teoksessa Taipaleen ortodoksinen seurakunta 400 vuotta. Jyväskylä 1991.